

GWERZ AN AOTROU KERGWEGZEG

Kavet e vo amañ meur a bennad-skrid o tennañ da w/GWERZ AN AOTROU KERGWEGZEG :

- 1. ur studiadenn bet savet gant DANIEL GIRAUDON diwarbenn unan eus stummoù ar werz bet dastumet gantañ ;*
- 2. stumm A ar werz, evel m'eo bet kanet da z/D. GIRAUDON gant FRANÇOIS RICHARD, eus Pleusal ;*
- 3. ur studiadenn bet savet gant DONATIEN LAURENT diwarbenn istor ar werz hag an oll stummoù anezi ;*
- 4. stumm B ar werz ;*
- 5. stumm C ar werz.*

1

An ugent a vis Eost 1690 e teuas war an douar, en Pleusal, an Aotrou Toussaint Hyacinthe a Gergwezeg, mab d'an Aotrou Guy, penn-tiegezh ha penn ardamesoù Kergwezeg, marc'hegour, ha d'an Itron Françoise Le Merdy, Aotrou hag Itron a g/Kericuff du Garou Heau du Porzeau. En amzer-se e oa e dad kabiten gwarded-vro ar Roue ewid Pleusal ha Pontrew. Tapet en doa e vreur, Guillaume Jean-

Joseph, kont a **Gergwezeg a Gericuff**, un tamm braw a vrud da geñver emgann Sant-Kast (11 a vis Gwengolo 1758), a-eneb da Saoson ar jeneral **Bligh** : bez' e oa **Gwilhoù** unan eus an ugent Breizhad emouestlet, hag a gerzhe e renk kentañ soudarded d'**Aubigny**, ma voe, a-drugarez dehe, roet lamm d'ar Saoson. Ken dismegañset e oa bet ar re-mañ en dewezh-se, ma ne kredjont morse diwar neuse dont da ar-sailhañ aotchoù Breizh. Bez' e oa **Gwilhoù** iwe esel eus « Breujoù Breizh », ma teaus e 1762 pennrener ewid an noblañs ; ha diwar neuse e voe sellet outañ evel an heni a oa e penn ar re a enebe douzh ar Roue.

D'an 28 a vis Genveur 1735, e voe savet ar g/« Commission Inter-médiaire », hag a roe da Vreizh ar gwir da verañ hec'h arc'hant he hunan ; ober a reas e seizh gwellañ ewid lakaad an diberc'hennañ war wirioù an domani hag o sachañ war gont Breizh (1759), ar pezh a greskas adarre an tachennoù ma oa emren ar vro.

François Richard, eus Pleusal, hag en deus kanet da zD. Giraudon gwerz Toussaint.

« Les chefs de l'opposition, aux Etats de Bretagne, a skriv **Barthélemy Pocquet** (1), étaient Messieurs de Kerguezec, de Tréguier, et de Kersauzon de Coëtanscours, de Léon. Kerguezec était laid, bourru et froid, sans facilité de parole, mais habile tacticien parlementaire et connaissant admirablement les droits et les usages de l'Assemblée.

(1) in **Histoire de Bretagne** (dite de **La Borderie**), t. VI « La Bretagne provinciale », pp. 290-291, Rennes, Plihon-Hommay, 1914.

Coefanscours, au contraire, avait l'éloquence naturelle et était toujours prêt à prendre la parole. Ils se complétaient l'un l'autre, l'un était l'âme, l'autre était le verbe, tous deux animés de la même hostilité contre les prétentions excessives du Pouvoir ».

Aes eo kompren ne blijje ket kàer d'ar Roue ar pezh a rae an Aotrou **Kergwezeg** ; setu ma rankas hemañ, warlerc'h afer **La Chalotais** (1765-1766), mont d'an harlu, hag e varwas pell diouzh ar vro.

Tremen ur c'hantved goude, diwar an tiegezh **Kergwezeg**, e savas ur c'hannad ewid Bro-Dreger. D'ar c'houlz-se e oa savet bec'h eno etre diw gostezenn, hag unan anehe a voe stad enni pa voe lakaet delwenn **Renan** war blassenn Landreger ; neuse eo, e 1906, ez eas an **Ao. G. a Gergwezeg** war ar renk, e kentañ pastell-vro-votiñ Gwengamp a-eneb d'ar **Beskont a Roscoat**, a-du gant ar feiz hag ar Roue : « En chrétien, car il ne faisait pas d'anti-religion, il combattait le cléricisme au nom même du christianisme. En tribun, il s'adressait surtout aux petits : aux petits fermiers, aux petits propriétaires, aux journaliers, et il leur montrait les champs d'espoir d'une République d'inspiration socialiste ouvrirait devant eux ; retourné par lui, le pays de Guingamp en 1906 et de nouveau en 1910 se « donna à la démocratie »... (2)

Siwazh, an heni kentañ meneget amañ eus an tiegezh **Kergwezeg**, **Toussaint**, ne oa ket en e blanedenn tapoud brud, evel meur a heni eus diskennidi an tiegezh-se. N'ema ket e hanw e-barzh al levrioù istor, pas e re an istor ofissiel d'an nebeutañ. Bew eo c'hoazh avad an eñvor anezañ e-barzh memor ar bobl, tost da dri-c'hant vloaz goude e varw.

Rag, en ur mare ma ne oa koulz lâred kasetenn ebed war ar maes, gant ar gwerzioù eo an heni 'vese kasset ar c'heleier eus ur geriadenn d'eben. Seul skrijussoc'h e vese bet an darvoud savet ur son diwarnañ, seul aessoc'h e vese dalc'het soñj anezañ, hag a rummad da rummad e vese kanet ar gwellañ hag ar fromussañ gwerzioù, hag e-gis-se ez int bet deuet beteg ennomp.

Ha setu perag e c'hellomp-ni hiziw, er bloaz-mañ naonteg kant mil ha pewarugent, klewed hanw eus marw glac'harus mab henañ **Gwion a Gergwezeg**.

Dastumet e oa bet dija en hon raog, ha lakaet dre skrid, **Gwerz an Ao. Kergwezeg** gant meur a heni : menegomp an **Itron de Saint-Prix**, **Hersart de La Villemarqué** (alias : **Kervarker**), **Noël de Kerangué**, sekretour kozh « Kevredad Studierien Vreizh », doktor war ar gwir, lazhet er bresel e Bois-le-prêtre, e mis Ebrel 1915, ar Chaloni **Quenven**, person Plouared...

(2) **André Siegfried**, Tableau politique de la France de l'Ouest sous la Troisième République, p. 158, Paris, Colin, repr. 1964.

N'ema ket ar werz-se avad e-barzh dastumadeg vras kanaouen-nou-pobl **Fañch an Uhel (Luzel)**, petra bennag ma vije bet en he flass e-barzh unan eus levrennoù ar gwerzioù.

Ewidon-me, e oa bet goulennet diganin a-berzh **D. Laurent**, rener ar « Centre d'Ethnologie de la France » e Brest, ober furchadennoù diwarbenn an afer-se, ken e-diabarzh dielloù Aodoù-an-Hanternos, ewid pezh a sell douzh ar familh, ken ewid dastum ar muiañ 'r gwellañ a stummoù eus ar werz. E-se 'm eus bet tro da glewed daou stumm anezi e-barzh ar barres endeeun ma oa bet c'hoarvezet an darvoud enni. An niver brassañ a stummoù avad ez eo e-barzh korn-bro Plougonver, Kallag ha Logivi-Plougras 'm eus henn dastumet. Dre ma 'z eo kozh ar werz, ha dre ma 'z eo bet savet ar stumm kentañ anezi en ur c'horn-bro pellig mat diouzh ar parresioù-mañ, tamm-ha-tamm, a-hed ar c'hantvedoù, e oa bet kemeret gant ar ganerien ar pleg da lakaad hanoioù lec'h deus o c'horn-bro dehe en plass ar re wirion. Setu ma oa deuet an dud da grediñ e oa bet c'hoarvezet an darvoud en o zammig bro dehe ; an danvez, avad, ne oa ket bet chañchet ha setu eñv amañ :

E-kreis ar gouañv, ez a ur paotr yaouank da chasseal ar sign. Mont a ra tre beteg bord ur stank hag a zo skornet. Lazhañ a ra ur sign hag e kouez hemañ war ar skorn.

Klask a ra ar paotr yaouank mont d'e gerc'had hag en em vez.

Goude furchal epad hir amzer e-barzh rolloù ar persondedoù e Dielloù Aodoù an Hanternos, ez on deuet a-benn da lakaad un deiziad war an darvoud, dre ma 'm eus kavet ar mortuaj skridaoset evelhenn : « Le vingt-six janvier 1709, Toussaint, René, Hyacinthe de Querguezet demeurant en son manoir de Quericu, âgé d'environ dix-neuf ans, accidentellement noyé étant à la chasse dans l'estans de Biziens dont il fut tiré de l'eau et enterré le vingt-huit. Dans l'église paroissiale de Ploezal après le procès-verbal dûment fait par Messieurs les Juges de la juridiction, Messieurs de Penfanten de Lesquiduy... et de plusieurs autres messieurs, tant parents que voisins ».

Anavezet mad e oa ar familh a Gergwezeg en Bro-Dreger, ma oa o chom enno pell a oa. E-barzh an « Dictionnaire historique et géographique de la Bretagne » gant **Ogée**, e lenner penaos e oa stag an hanw a Gergwezeg douzh maner Kericuff abaoe ar bloaz 1400 d'an nebeutañ. Ahendall, ur vrud vad he doa ar familh-se, war a seblant, e-touesk an dud a-ziwar dro. Ouzhpenn-se, alies e teue re baour Pleusal da c'houlenn digant unan eus re ar maner bezañ paëron pe vâerones d'o bugale, evel ma oa ar c'his d'ar c'houlz-se, red eo lavared. Pa varwe unan eus re ar maner, e teue tud e-leizh d'an interamant. Kement-se en em gavas iwe pa voe gwraet heni ar paourkaezh paotr yaouank beuzet. Hanw zo eus se e-barzh ar werz savet war marw **Toussaint** :

« Ar beorien a ouele ha krie bouez o fen
Rouinet e ar barouz, maro tad ar beorien » (3)

(Stumm ar werz bet embannet gant **Kerangué**)

Mortuaj **Toussaint**, evel heni e vreur, ez eus hanw ennañ iwe eus an niver bras a barresianis deuet d'e obidoù :

« War ar bord a daouzek kant a oa oc'h assistan » (ibid.)

Diouzh ma skriv danevellourien an amzer-se, e voe ar bloawezh 1709 heni ar « gouañv bras ». Dont a reas war e lerc'h naonegezh ar bloawezh 1710. « Cet hiver exceptionnel, a skriv unan eus an danevellourien-se, gela tous les grains, et une quantité incroyable d'arbres fruitiers, dont tous les noyers de Bourgogne, sans compter les oiseaux, le bétail et les vagabonds. Le vin, dit-on, gela à la table du roi Louis XIV. Sauf dans les campagnes qui purent semer des blés de printemps, surtout de l'orge, la récolte fut nulle. Les prix des blés, vieux, mauvais, importés, atteignirent des altitudes himalayennes : en Beauce et en Brie, dix, douze et treize fois les prix de l'année précédente. Comme en 1694, le petit peuple, aux réserves épuisées par les divers impôts, ne put vivre que de charité ou de charognes infectes. On enterra en série, on ramassa des morts le long des chemins, on ne maria plus, et le peu d'enfants qui réussirent à naître moururent très vite... » (4)

Arabad bezañ souezhet eta ma skornas stank Vijen, (ur prad zo anezi hiziw an deiz). Diwar ur gouañvezh ker kaled eo moarvad e teuas signed gouez beteg hon bro. E-barzh stummoù all eus ar werz ez eo deuet ar signed da vezañ « houidi ». Petra bennag ma c'hellje ar ger « houidi » talvezoud kement ha « jiboes dour », ha bezañ mad ewid henwel signed hag all. Tro 'm eus bet, ewid gwir, da glewed war ar memes tro ar ger « sign » hag ar ger « houad » e-barzh ar memes gwerz.

Danevellet eo an istor en un doare ressis : merket eo pizh an hanoioù lec'h (Pleusal, stank Vijen, Hengoad, Pontrew, Keriku), hag iwe hanoioù an dud (an Aotrou a Gergwezeg — en ur stumm all eus ar werz ez eo ressisaet ez eus anezañ « ar mab henañ », Koad an Nan (pe Koad an Nay) hag a vefe anezañ pe eontr skridaosour ar werz, pe meliner melin Vijen, pe e vewel, hag erfin person Hengoad, An Esklav hag a blijfe gantañ interañ ar paotr yaouank en e barres). Lavared a raer iwe an dez hag an eur ma 'n em gavas ar veuzadenn « ur merc'her da greisteiz ».

(3) Moarvad ez eus amañ ul lavar boutin, hag a vese kavet e meur a werz, rag, det da Anaon ken yaouank, ne c'helle ket **Toussaint** bezañ bet epad pell « tad ar beorien » (Notenn gant PLANEDENN).

(4) **Pierre Goubert**, Louis XIV et 20 millions de Français, pp. 198-199, Paris, Fayard, 1966.

Klewet 'm eus daou stumm all eus ar werz ma vez lakaet an darvoud d'en em gavoud e 1786 ha 1806, daou fasi bet en em silet tamm-ha-tamm dre ma vese kanet hag adkanet ar werz a rumm da rumm. Remerket 'm eus e c'helle niver ar signed chañch iwe.

Pa vez lakaet keñver-ha-keñver an oll stummoù dastumet eus ar werz-se, e weler pegen bew-buhezeg eo an ijin-pobl, ha pegen ampart eo ewid adverad ur barzhoneg war gan. Pizh ha niverus eo ar munudoù ; emamp amañ e gwirionez en un doare kasetenn dre gomz, hag en ur mare ne oa ket a gasetennoù moulet war ar maes, ez eo war gan an heni a vese kasset ar c'heleier dre ar vro.

Ouzhpenn ur bloawezh on bet o klask kavoud ar werz-mañ digant un deg bennag a dud, ha bez 'zo meur a stumm anezi. Kroget on d'ober ma enklaskoù e deroù ar bloaz 1979, hag e mis Mae 1980 ez on en em gavet e ti **François Richard** en Pleusal. Kanet en deus din ar werz en ur stumm kaer meurbed ; desket oa bet dezañ gant e vamm, hag homañ he doa bet klewet anezi gant he mamm-hi, hag he doa dalc'het da ganañ anezi e korn an oaled, epad noswezhioù hir ar gouañv. Ar werz kanet gant **François Richard** eo a vo kavet amañ warlerc'h.

D. Giraudon

2

François Richard o kanañ ar werz.

GWERZ AN AOTROU KERGWEZEG

(dastumet d'ar 5 a vis Mae 1980, gant D. Giraudon,
ha kanet gant F. Richard, deus Pleusal)

$\text{♩} = 90$

Glac'haret vo Pleusalis , koulz pinwig 'vel peorien , ha
gant keuz d'un denjentil , natif deus ar c'hanton.

1

Glac'haret 'vo Pleusalis koulz pinwig 'vel peorien
Na gant keuz d'un den jentil, natif deus ar c'hanton.

2

Ha pa en devoa leinet un de(z) eus taol e dad,
Hag eñv o voned neuse da glask e gamarad.

3

E gamarad a oa n'ur plass all okupet,
En deus respontet de(z)añ ne c'halle ket moned.

4

Derc'hel a ra da vont gant an hent penn-da-benn,
Souden ez eo arriet war vord ar stank Vijen.

5

Na pan eo bet arriet war vord ar stank Vijen,
Eno en deus remerket ur bagad signed gwenn.

6

Ha pa en deus e denn deus e fusuilh laosket,
Ar bagad signed gwenn en aer toud zo savet.

7

Toud a savjont en aer nemed unan, siwazh,
Honnezh deuas da goue(z)añ da greis ar skornenn vras.

8

Ar chass a oa gantañ na oant ket c'hoazh desket,
Da vont d' daped ar preizh pa vije warnañ tennet.

9

Deus 'daleg deg eur hanter da vont beteg kreiste(z),
E oa en bord ar stank, soñjal e tostaje.

10

An desir bras en devoa da daped ane(z)añ,
Da vont ober ur regal pa vije o koaniañ.

11

Diwiskañ 'ra an Aotrou jusdekor ha vestrenn,
Lesen, en bord ar stang, fusuilh ha jibierenn.

12

Ober 'ra sin ar groas kent 'wid mont war an dour,
Pediñ 'ra a wir galon Mamm Jesus d'henn sikour.

13

Na oa ket arri c'hoazh deus ar bord tregont gourhed,
Allas ! ar skornenn vras dindañ zo torret.

14

Ober 'ra sin ar groas kent 'wid koue(z)añ en dour,
Pediñ 'ra a wir galon, Mamm Jesus d'henn sikour.

15

Pedin 'ra a wir galon Mamm Jesus d'henn sikour,
Pe an assistans deus're bennaket d'henn tennañ deus an dour.

16

Un den a oa er velin, e hano Koad an Noan,
Pa'n deus 'hañ klewet o krial e teredas buan.

17

Pa oa arriet war ar chossel e oa kaoch't gant an dour,
Allas ! ma na c'helle ket mont da reiñ de(z)añ sikour.

18

Daoust piw ez eo an den, en devo kalon vad,
A hay d'anoñs ar c'heloù da Geriku d'e dad ?

19

Ma contr Koad an Noan hardi hag efrontet,
A ha d'anoñs ar c'heloù d'an Aotrou' Gergwezeg.

20

Ha pan eo bet arriet en penn an antre hir,
Eno a eo bet lampet ar gwad demeus e fri.

21

— Deboñjour deoc'h, eme(z)añ, Aotrou a Gergwezeg,
Gant ur c'heloù trist bras eh on deut d'ho kweled.

22

Setu aman ar botoù, an arm hag an dilhad,
Un den zo beu(z)et er stank a lerer eo ho mab.

23

Un den zo beu(z)et er stank a lerer eo ho mab,
— O, ya, sur, Koad an Noan, ar re-mañ zo da'm mab.

24

An Aotrou hag an Itron hag an Dimeselled,
Teir gwech d'al leurenn sal eh int bet fatiket.

25

Teir gwech d'al leurenn sal eh int bet fatiket,
Ma eontr Koad an Noan en deus nehe savet.

26

An Aotrou' Gergwezeg pan eo bet divatet,
Da skrivañ ul lizher eh eo 'n em lakaet.

27

Da gass da Bontrew na da gerc'had ur vag,
Da de(g)ass 'barzh stank Vijen 'wid degemer e vab.

28

N' Aotrou Person Hengoad, An Esklav a lare,
A oa beu(z)et an Aotrou er stank en e goste(z).

29

A oa beu(z)et an Aotrou er stank en e goste(z),
Hag a vije interes en Hengoad en ur be(z).

30

Med 'n ilis a Bleusal eh eo bet bade(z)et,
Hag eno meump esperañs, 'wid ma vo interes.

31

Gant se 'ta, Koad an Noan, gret ho tever ervad,
Rak ni ranno hon c'halon marg a barzh en Hengoad.

32

Stignet eh eo ur vag, laket warni roejou,
Er c'hoste(z) deus Pleusal eo savet an Aotrou.

33

Ken kàer hag ur ros ru(z), petramant ros skarlet,
A oa bisaj an Aotrou, pa oa deus 'r stank savet.

34

A oa bisaj an Aotrou, pe oa deus stank savet,
Ken ma lare an dud, e oa resussitet.

35

Na kri(z) vije ar galon, na kri(z) ma na ouelje,
A oant toud war vord stank Vijen ur merc'her da greiste(z).

36

O weled ar c'horf paour, na war ar prad savet,
'C'hortos lien d'henn lieññ, ha douar benniget.

37

Konduet eo gant enor, d'an ilis a Bleusal,
Hag alumet dira(g)zañ, un triwec'h pilad koar.

38

Me ho ped, Aotrou Person, e fin ho sakrifiss,
Da gaoud sonj ane(z)añ, e-barzh en hoc'h ilis.

39

Da gaoud sonj ane(z)añ, en fin hoc'h oferenn,
Ha ni ho rekopenso, be(z)añ a vo moien.

40

Glac'haret eo Pleusalis, koulz pinwig 'vel peorien,
Ha galloud 'reont be(z)añ, maro eo o c'habiten.

3

GWERZ MAB HENAÑ KERIKU KERGWEZEG

« Le véritable titre littéraire de la Bretagne, en deus bet skrivet **Joseb Loth** en e g/**Chrestomathie bretonne** (1890, Paris, Bouillon, p. 360), c'est sa merveilleuse collection, de jour en jour plus considérable, de légendes et de chants populaires». Chom a ra gwir dalc'h-mad hiziw an deiz ar pezh en deus skrivet, tost da gant vloaz so bremañ, unan eus hor brassañ keltiegourien, ha gwir eo ispisial ewid pezh a sell douzh ar barzhonegoù war gan o tibunañ un danevell, hag a vez gwraet **gwerziou** anezo (nemed un dra koulskoude : ne gresk ket mui bemdez an niver anezo, hiziw an deiz, ar pezh a c'hoarveze c'hoazh ur c'hantved zo). Gwirheñvel eo, ewid gwir, n'eus ket kalz a oberennoù lennegel, e Kornog Europa, a gement o defe talet, **dreso o hunan**, douzh ar c'hoazhadur o tont diwar an amzer o vont hebiou, evel m'o deus gwraet hor **gwerziou**-ni : miret o deus ar re-mañ, en un doare leun, epad kantvedoù hag ewid mad meur a rummad tud, o sked hag o nerzh-fromañ.

Kervarker eo an heni a vrudas dirag an oll, e 1839, perzhioù lennegel ha talvoudegezh sewenadurel ar **gwerziou**-se, savet diwar fedoù istorel, kozh meurbed a-wechoù, ha treuskasset dre gomz a rummad da rummad, heb m'o defe kollet, ewid ar re a gane anezo hag ewid ar re o selaoue, un disterrañ eus o gwirionez nag eus o newezinti. Ewid Bro-Dreger, **Fañch-Mari An Uhel** (1821-1895) eo an heni a reas an dastumadeg ; bet eo bet gwraet gantañ war un dachenn bras meurbed ; e-barzh peder levrenn e w/**Gwerziou** ha **Soniou Breiz Izel**, embannet etre 1868 ha 1890, e vez kavet ar roll klok, pedost, eus kement a vese dibunet ha kanet en e amzer.

Bez 'z eus ur werz koulskoude, o tennañ da vunudoù an istor, bet savet e Bro-Dreger endeeun, e bloawezhioù kentañ an 18^{ed} kantved, hag a zo bet laosket a-gostez gant **An Uhel**, daoust dezi bezañ

anavezet mad hiziw an deiz eus Breizh an Hanternos da heni ar C'hreisteiz, ma vez kavet roud anezi eus Plougouskan beteg Karnag, ha kement-mañ goude bezañ bet treuskasset dre gomz hebkén epad tri-c'hant vloaz pe dost.

Boutin eo an darvoud displeget enni : mont a ra ur paotr yaouank da chasseeal, ur beurewezh gouañv. En em gavoud a ra etal ur stank skornet hag en em lak war c'hed. Ha setu ur bagad signed (houidi gouez) o tremen. Skoaziañ 'ra, tennañ, ha lazhañ unan anezo, hag e kouez hemañ war ar skorn. P'ema ar paotr yaouank o klask sachañ anezañ war ar c'haled, e torr ar skorn dindanañ gant poues e gorf hag ez eo beuzet ar chasseur yaouank. Darvoud dister, evel ez eus bet en em gavet meur a heni all heñvel... Penaos goñd pegoulz e voe savet ar werz-se ha piw eo bet ar pennden anezi ?

*
* *

E-barzh ar Morbihan eo e klewis ewid ar wech kentañ gwerz ar chasseur beuzet en ur stank skornet : wardro 1956 e oa, 'kostez Bubri, hag e oa ganin ma mignon **Pierre Le Padellec**. Un nebeud bloawezhioù diwezatoc'h, e oan neuse assambles gant **Jude Le Paboul**, e klewis anezi en-dro, meur a wech, e korn-bro Baod. Anavezet mad e oa ar werz en daou gornad-se, hag e-touesk ar re yaouank e oa dalc'hmad ar voull ganti. Red eo din anzav ne'm boa ket, en amzer-se, taolet ewezh bras douti, dre ma oa displann an hanoioù-lec'h, dishanw ar pennden (**ur chasseur yaouank**), ha dre ma seblante ar darvoud displeget bezañ boutin meurbed. E 1964, a-drugarez da d/**Théo Michel**, 'm boe tro da glewed, e bro Sant-Nigouden, ur stumm all eus ar werz ; bez' e oa hemañ hirroc'h ha muioc'h displeget eged re ar Morbihan, med ken diressis pedost ewid pezh a denn d'an hanoioù-penn ha d'an hanoioù-lec'h : en taol-mañ e oa hanw eus ar pennden evel « ur c'hloareg yaouank o poursuiñ e studi », « etre Treger ha bourk Mael ». Bras e oa an disrann etre ar werz-mañ hag ar gwerzioù all, ma vez merket ken pizh enno, peurliesañ, hanoioù an dud, an hanoioù-badez, hag hanoioù al lec'hioù (1).

Kerlann (J. Delalande) eo a lakaas ahanon da ziskoachañ, e 1966, un tamm levr iskis, hanw na deiziad ebed warnañ, ma kavis ennañ tri stumm brezhoneg, gant o zroidigezh e galleg, eus ur « ballade sur la mort du fils aîné du comte de Kericuff-Kerguézec » (2), hag a seblante

(1) Wardro ar memes mare, e voe roet din gant **Gwenael Maze** enrolladur ur stumm all eus ar werz, heñvel mat douzh heni Sant-Nigouden, hag a oa bet dastumet gantañ e **Kergrist-Moelou**.

(2) Moullet e ti **Bonnefoy et Largeau**, 15, passage Verdeau, Paris. Skridaonet e oa bet al levrig-se gant an **G. de Kerguézec**, maer Landreger ha senatour Aodoù an Hanternos, hag e vefe bet moullet wardro ar bloaz 1910. Diwar un notenn dornskrivet bet lakaet gant **J. Ollivier**, e vefe bet eilskrivet an testennoù brezhoneg gant **Victor Nouël de Kerangué** (1893-1915).

bezañ kar ha par da ganaouenn ar chasseur beuzet er stank skornet. Displeget e oa an darvoud enni evel ur fed gwirion, bet en em gavet moarvad e deroù an 18^{ed} kantved hag en dro-mañ e oa ressis awalc'h personded ar chasseur : bez' e vefe bet anezañ mab henañ **Gwion a Gergwezeg**, Aotrou a **Geriku**, parres Pleusal, e-kichen Pontrew, beuzet e stank Vijen (« Bizien »), etre Pleusal hag Hengoad, en ur chasael ar sign (3) un dewezh gouañv.

Daoust hag ez eo ar fedig-se mammenn oll stummoù ar werz ? Neuse he defe kollet homañ he ferzhioù ressis e-keñver hanoioù an dud, al lec'hioù, hag e vefe aet war voutinelaad, ouzh en em strewiñ tamm-ha-tamm eus Hanternos ar vro d'ar C'hreisteiz, o tremen e-gisse eus Bro-Dreger da Gernew-Uhel ha da Vro-Wened ? Pe neuse, er c'hontrel, daoust hag e c'hell an nen lakaad da wir e oa dija e-barzh an hengoun un doare rak-skwer, ur ganaouenn-skwer war danvez ur chasseur beuzet, hag a vefe bet roet korf dezi, ouzh he lakaad en ur stern ressis, gant un deziad, tudennoù ressis, hag he defe gellet ar ganaouenn-skwer-se servijañ adarre, e mareoù hag e lec'hioù disheñvel, gant un deziad all ha tudennoù all ? Bez e c'helle bezañ eus an daou zoare da weled an traou, an eil o vezañ ken gwirheñvel hag egile. Ne oa ket didalvoud an diskoulm a vefe kavet d'ar gudenn, ha tu 'oa da soñjal e vefe frwezhus an enklask, ken diwarbenn ar werz, ken diwarbenn an darvoud ressis ma voe savet homañ war an danvez anezañ. Ewid pezh a sell ouzh ar werz, e oa red dastum ar muiañ 'r gwellañ a stummoù anezi, ken en dastumadennoù kozh, dornskrivet pe voulet, ken en hengoun-pobl bew, an heni dre gomz, kement ha spissaad hag-eñv e teue an oll stummoù diwar ur werz kentañ hag unan hebkén, bet savet diwar un heveleb darvoud a orin. Ewid pezh a sell ouzh hemañ, e oa red mont da furchal e-barzh an dielloù (rolloù al lesioù-barn, an tiegezhioù, an ilisoù) o tennañ da Bleusal, ha gwiriañ kement fed meneget e-barzh an hengoun dre gomz, gwiriañ personded kenniget ar paourkaezh chasseur, ha poaniañ da gavout deziad reizh ar gwallzarvoud, na oa ket merket pizh en notenn istorel verr a gaver e-barzh levrig **G. de Kerguézec** (sellit uhelloc'h, n. 1).

An enklask-se, daou benn dezañ, eo 'm eus klasket kass da benn er bloawezhioù tremenet-mañ, meur a zen all o kenlabourad ganin hag a oa en o c'herz dielloù pe ditouroù diwarbenn an afer-se : bet o deus bet ar vadelezh pe da gass an oll skridoù-se din, pe da gemer war o

(3) Ar ger **alarc'h**, lañset pe da vihannañ adlañset gant **Kervarker**, zo dianav krenn d'ar bobl. E-barzh geriadur **Gregor Rostren**, e lenner, s.u. CYGNE « Cyn, pl. cyned ; vann. sygn, sygned ». E-barzh geriadurioù **Roparz Hemon**, **Stéphan-Séité**, ne gaver nemed **alarc'h/alarh**. E. **Ernault** en e « Dictionnaire breton-français du dialecte de Van-nes » a verk c'hoazh (1904) : **sign**, pl. **-ed**. Kouz ha **gwenn-kann**, e lavar ar bobl **gwenn-sin** (klewet e Sizun d'an 1/2/81) ha **gwenn-sign** (**J. Gros**, Le trésor du breton parlé, 2e partie, p. 204) (Notenn gant PLANEDENN).

c'hont ul lodenn eus an enklask, dre ma oant war dachennoù gwelloc'h anavezet ganto pe ma oant-i tostoc'h outo eged ma oan-me (4). Kavet e vo amañ warlerc'h disoc'hoù an enklask, hag iwe testennoù an tri stumm bet dastumet newez so gant **D. Giraudon** ha **J.Y. Monnat** e Pleusal, Plougonver ha Gwern.

AR WERZ

E heni ebed eus dastumadennoù kanaouennoù Breizh-Isel bet embannet en 19^{ed} kantved hag e deroù an 20^{ed} ne vez kavet neb stumm eus hor gwerz : nag er **Barzaz-Breiz** e heni ebed eus ar moulladurioù anezañ (1839, 1845, 1867), nag e **Gwerzioù** ha **Sonioù Fañch an Uhel** (1868, 1874, 1890), nag e **Chansons et danses des Bretons**, gant **N. Kellien** (1889), nag e-barzh diw dastumadenn **Gwilherm** (1905, an eil o vezañ bet embannet warlerc'h, heb deziad ebed avad), nag e dastumadenn **Laterre** ha **Gourvil (Kanaouennoù Breiz Vihan, 1911)**, nag e dastumadennoù **Loeiz Herrieu (Gwerzenne ha Soñnenne Bro-Gwened, 1911, 1913, 1930)**.

Bez' ez eo eta an tri stumm dastumet e Bro-Dreger an tri nemeto bet moulet beteghenn hag a vez kavet e-barzh al levrig bet embannet e deroù ar c'hantved-mañ gant **G. de Kerguézec**. Red eo lakaad ouzhpenn ar stumm bet embannet e mis C'hwevrer 1925 gant an Ao. beleg **F. Cadic** en e gelaouenn visieg **La Paroisse Bretonne de Paris**, dindan an titl « La mort du jeune chasseur » ; dastumet e oa bet, e korn-bro Ar Gemene, gant an Ao. **Gahinet**, person kozh Seglian.

Ahendall, e 1906, e oa bet embannet gant **P. Ar Rous**, war **Les Annales de Bretagne** (levr. XXII, pp. 64-70), diwar ar skrid a vez kavet e dastumadenn **Penguern** (levr. 92), ur stumm klok meurbed eus ar werz, enni munudoù e-leizh, ha bet dastumet, e Bro-Dreger ataw, gant an It. **de Saint-Prix** (1789-1849), dindan an titl **Stang Bizien**. Bez' ez eus ur stumm all dornskrivet, o tont eus Bro-Dreger iwe ; eilskrivet eo bet er memes mare hag heni an It. **de Saint-Prix** hag heñvel awalc'h

(4) Ur blijadur eo ewidon trugarekaad amañ an It. **Wibaux, de Kerguézec** diouzh he hanw plac'h yaouank, an Ao. de **Saint-Jean** diellour Adoù-an-Hanternos, an Ao. Chaloni **J. du Cleuziou**, diellour eskobti Sant-Brieg ha Landreger, an Ao. **A. Le Grand**, person Pleuveur-Bodou, an Ao. **P. Le Roux**, sekretour ti-kêr Pleusal, ha meur a zen eus ar barres-se, en o zoues an Ao. hag an It. **J. Chaffotec**, eus Coat-Guégan, an Ao. **E. Gélard**, eus Kerandreo, an Ao. **Pichouron**, eus Keriku, an Ao. **Y. Toupin**, eus Kerdreus, hag an Ao. **F. Richard** eus chapel Per-ha-Paol. Ewid ar werz, e trugarekaan ma mignonned **J.Y. Monnat** ha **D. Giraudon**, hag o deus assanter klask ispisial stummoù anezi e Bro-Gwened-Uhel hag e Bro-Dreger. Ar vadelezh en deus bet **J.F. Kemener** da gass din daou stumm bet dastumet e Sant-Nigouden hag e Mael-Pestivien ; trugarekaad a ran iwe **P. Malrieu** hag en deus kanet din a galon vad un advandenn eus tri enrolladur gwaet gantañ e hunan ha gant skipailh **Dastum**, ma oa o kanañ ewito kanerien eus bro Sant-Nigouden, Laruen ha Mael-Pestivien.

eo douetañ : notennet ez eo bet e 1842 gant an Ao. **Durand** (1806-1852), kure e Plouared ; kavet e vez dindan an titl **Maro an Otro Kergwezek** e-barzh ur c'haier ez eus bet roet din da c'houzoud e oa anezañ a-drugarez da z/**D. Giraudon**. Hag ewid achuiñ, e voe dastumet ur stumm kaer eus ar werz gant **Kervarker**, e Kemper-Gwezenneg, e 1879 : komzet e vo pelloc'hig diwar e benn. Ewid ar Morbihan, ez eo red menegiñ c'hoazh an daou stumm gwenedeg bet dastumet e Pouskorv hag en Henbont gant **Iwan An Diberder**, e 1910 ha 1911.

Sed ase eta naw stumm bet dastumet kent, ha lodennet e daou vodad diforc'h : Bro-Dreger (6), ha Bro-Wened (3). Red eo lakaad ouzhpenn bremañ ar stummoù bet disolet gant an enklaskoù bet gwraet newez so ; 5 zo bet kaset din gant **J.Y. Monnat** : dastumet int bet gantañ er Morbihan (Bubri (2), Melran, Pluniaw, Gwern) ; gant **D. Giraudon** ez eus bet enrollet 7 (e 1979 ha 1980) : Plougonver, Logivi-Plougras, Pont-Melvez, Bulad-Pestivien (2), Sant-Serves ha Pleusal. 2 zo bet kaset din gant **J.F. Kemener** : dastumet int bet gantañ (e 1976 ha 1977) e Sant-Nigouden ha Mael-Pestivien, ha gant **P. Malrieu** ez eus bet kaset din un advandenn eus an tri enrolladur bet gwraet gantañ e hunan pe gant tud eus **Dastum**, e Sant-Nigouden, Laruen ha Mael-Pestivien, e 1977 ha 1978.

Setu ase bremañ un tregontad bennag a stummoù, lodennet en dro-mañ war deir zachenn : Bro-Dreger ar Sav-heol, tro-dro da Bleusal, un dachenn-etre, o vont eus Kreis Bro-Dreger beteg Kernew-Uhel, etre Plouared ha Sant-Nikolas, ha Bro-Wened, etre Ar Gemene, Pondi ha Pouskorv.

A. Bro-Dreger ar Sav-heol : en diavaes eus ar stumm bet dastumet, e 1879, gant **Kervarker**, e Kemper-Gwezenneg, hag eus ar re bet gwraet newez so e Pleusal gant **D. Giraudon** ha ganin-me, ne ouier ket e pessort parres eo bet savet ar stummoù all, nemed ema ar barres pe ar parresiou-se e Bro-Dreger heb douetañs ebed : ken ressis eo an hanoioù-penn ma kassont war-eeun, koulz lâred, d'ul lec'h ressis. En oll stummoù ez eo lakaet ar paourkaezh chasseour da vab d'ar c'hont a **Gergwezeg**, eus maner **Keriku**, e Pleusal, bezuet e stank Vijen en ur chasseal signed, hag ez eo ressis meurbed peurliesañ an danevell dibunet enno eus an darvoud.

E 1786 (**St-Prix**, dornskr. **Durand**) eo e vefe bet en em gavet ar Gwalldaol, pe e 1806 (stumm 1. **Kerguézec-Kérangué**). Ur beurewezh, debret e lein gantañ, ez a kuit eus maner **Keriku**, mab henañ an Aotrou a **Gergwezeg** (e stumm **Kervarker** hebkén, e vez kavet e hanw-badez : **Toussaint**). Ema en e soñj mont da chasseal, hag araog ez a da di ur c'hamarad (**St-Prix** : kamaraded) dezañ, ma 'n deus emgav gan-

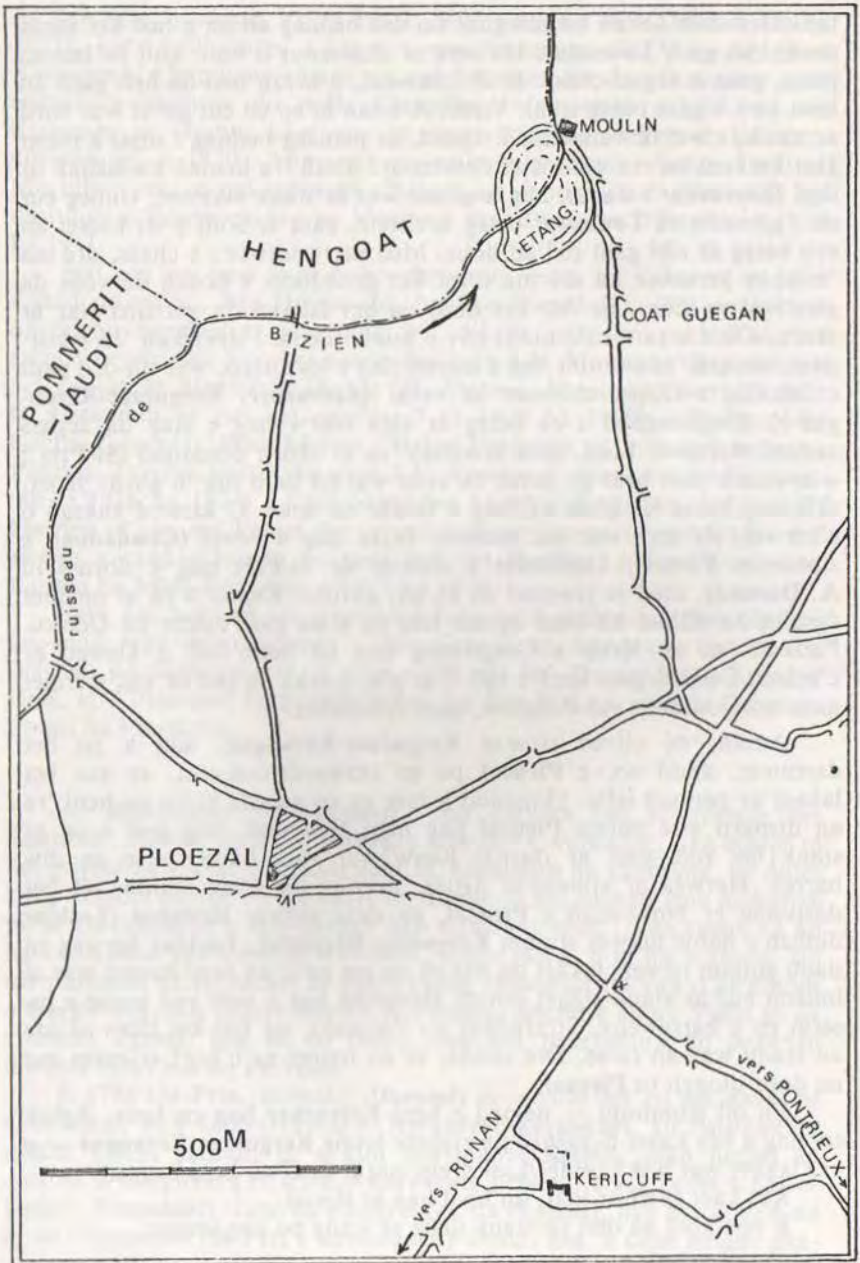
tañ. Med dalc'het eo hemañ gant un dra bennag all ha n'hell ket mont assambles gant **Toussaint**. Ha setu ar chasseur o vont kuit he hunan penn, gant e vagad-chass. E-sêr chasseal, e kerzh hed-ha-hed gant an hent-kew a gass betek stank Vijen. A-boan m'eo en em gavet war vord ar stank, e wel ur vandennad signed, ur pemzeg bennag : nijal a raont kuit kerkent ha ma welont ar chasseur. Bisañ 'ra hemañ ha lazhañ ur sign (**Kervarker** : daou), hag a gouez war ar stank skornet. Unneg eur eo : gortos a ra **Toussaint** betek kreisteiz, gant ar soñj e vo kasset an evn betek ar ribl gant red an dour. Med neñre sort-se : e chass, dre ma 'z int re yaouank ha dre ma n'int ket gourdonet c'hoazh da vont da gerc'had ar jiber, ne fell ket dezo en em lakaet da gerzhed war ar skorn. Ober a ra e soñj mont eñv e hunan neuse : diwiskañ 'ra e bor-pant, tennañ 'ra e votoù hag e loeroù hag e les anezo, war-un-dro gant e fusuilh, e-kichen chaosser ar velin (**Kervarker, Kerguézec-Kérangué** 1). Degouezoud a ra betek ar sign marw hag e stag da zegass anezañ warzu ar bord, med koazhañ 'ra ar skorn dindanañ (**St-Prix** : « ar skorn eum bras en harze da zont war he bajo ma 'n gavas yenet, skornet, kalon ha goad »), hag e kouez en dour. O klewed anezañ o c'herwel, eh arru war red meliner Bijen hag e wewel (**Coadanoan** e stummoù **Pleusal, Coadanne** e stumm **de St-Prix** hag e dornskrid **A. Durand**), med re ziwezad eh en em gavont. Kemer a ra ar meliner fusuilh ha dilhad an heni beuzet hag ez a da gass anezo da Geriku. Fatikañ 'ra an **Itron a Gergwezeg** hag he merc'hed o klewed ar c'heloù. Ewid degass korf e vab d'ar gêr, e laka an tad ur vag sternier gant rouejoù dont eus Pontrew, gant splujerien.

Amañ, en eilved stumm **Kerguézec-Kérangué**, hag a zo bet dastumet, anad eo, e **Pleusal** pe en trowardroioù-tost, ez eus bet lakaet ur pennad iskis. Gouzoud a raer ez eo gwazh Vijen an heni 'ra an disparti etre parres **Pleusal** hag heni **Hengoad**, hag e-se e oa ar stank (bet roet dezi ar memes hanw) war zaou-hanter etre an diw barres. Herwez ar stumm-se neuse, herwez an daou stumm all bet dastumet er bloaz-mañ e **Pleusal**, en defe person **Hengoat (Lesklar diouzh e hanw herwez stumm Kerguézec-Kérangué, Lesklav herwez an daou stumm newez)** lakaet da wir eh en em gave an heni beuzet war al lodenn eus ar stank staget douzh **Hengoad** hag e vefe red neuse e interañ en e barres-eñv. Strafuilhet eo Pleusalis, na fell ket dezo ez afe an traou war an tu-se. Dre chañs, ez eo tennet ar c'horf er-maes eus an dour diouzh tu **Pleusal**.

En oll stummoù — nemed e heni **Kervarker** hag en heni, diglok tre hag a vez kavet diouzhtu pa zigorer levrig **Kerguézec-Kérangué** — e vez lakaet war wel kêrder kasi dreist-natur korf an heni beuzet :

Ker kaer evelt ar loar, an heol hag ar stered

E voa korf an den yaouank deuz ar stang pa voa tennet.

Stumm **St-Prix**, m'eo tennet dioutañ an diw werzenn-mañ, a lavar ouzhpenn :

ha war poull e galon eun imaj benniget.

Darn eus ar stummoù a lak ar poes war berzhioù-mad ar chaseour yaouank :

eun den vertuuz e oa, mad e oa er c'hontre (**St-Prix**)

ha war c'hlac'har Pleusalis, heni ar re baour ispisial :

Ar bevien a ouele ha 'krie 'bouez o fen

— Rouinet e ar barouz ! Maro tad ar bevien ! (**Kerguézec-Kérangué 1**).

Barz an interamant a zo bet glac'har bras

Mez dreist oll ar beoien a grie muioc'h c'hoazh : (...)

Kenavo, Keriku, Toussaint a Gergwezek,

Eun den a oa ker mad, ni a zo rivinet !

Diskrivañ 'ra stumm 3 levrig **Kerguézec-Kérangué** glac'har an dud en un doare fromus meurbed :

Kri e vije ar galon, ha kri' nep a welje

En kichen stank Bizien, eun devez d'abarde.

O welet an dud o redek a bep tu

Ha da welet sevel korf an ôtro Keriku.

Breman ec'h e konduet d'ar gêr, da di e dad,

O Doue, Tad Eternel na pebez kalonad !

Pa oa an ôtro oc'h antren en noblans

'Oa e dad hag e vam er zal bep konnesans.

Tri dervez ec'h e bet war ar vaz-kaon an ôtro,

Ar c'hleier o karilhoni, tud ar barouz en kanvo.

Adalek ar marchipi betek an nor-dal

'Oa goarniset an iliz vras a Bleuzal.

Goarniset 'oa en kanvo, goarniset en sei du

Da dougen ar c'hanvo d'an ôtro Keriku.

Breman e hallo Pleuzalis, pinigen ha pevien,

Donet da dougen kanvo d'o c'habiten.

Gant kalz a dristidigez ec'h interer anean

War ar bord a daouzek kant a oa oc'h ajistan.

B. E-diabarzh **un dachenn-etre**, hag a ya eus Kreis Bro-Dreger beteg Kernew-Uhel Aodoù-an-Hanternos — eus kanton Plouared beteg heni Kallag hag heni St-Nikolas —, e vez kavet hiziv an deiz ur stumm all kar tre d'an heni emaoimp o paoues selled doutañ ; n'eus ket meneg ebed kén avad nag eus hanw ar chasseour nag eus heni e vaner. N'eus kén 'med hanw eus ur c'hloareg yaouank war e studi etre Bro-Dreger ha bourk Mael, ha stank an abati (5).

Heñvel-poch eo plegennoù an darvoud, ha splann eo hon eus amañ an heveleb gwerz : lein ar chasseour e ti e dad, an distro ewid mont da glask kamaraded, ar re-mañ o refus mont abalamour d'an amzer fall, an hent ma 'z a ar chasseour gantañ beteg stank Bizien (pe Izien, Izel), ar vandennad a 17-18 sign gwelet gantañ pa en em gav war an dachenn, an eurwezh tremenet gantañ etre unneg eur ha kreisteiz ewid klask ar plass ar gwellañ ma c'hello tennañ, an tenn-fusuilh da greisteiz hag ar sign o kouezañ war ar skorn, ar chass re yaouank ha n'int ket gourdonet c'hoazh da zegass ar jiber, an dilhad hag ar fusuilh leset war ar ribl, ar skorn o torriñ, ar meliner yaouank o klewed unan o c'herwel, o tont war red, mes re ziwevad, e vewel (« e hano **Koadanne** ») hag a ya, gantañ fusuilh ha dilhad an heni beuzet, da gass ar c'helou d'ar maner, ar « blonjerien » o tont hag o tennañ er-maes eus ar stank ar c'horf « kaer evel an heol, ar loar hag ar stered », an imaj benniget war boull-kalon ar paotr yaouank, ar c'harr m'eo kasset ar c'horf ennañ d'interiñ e bered **Peusal** (pe Plujal, Pleuzar, Pluiza, Prijak)...

Achuiñ 'ra peurliesañ ar strollad-mañ gant un dibenn dibar, karget a donkaduriegezh :

An itron pa' deus klewet, teir gwech d'an douar zo bet koue(z)et
Mes he bugale a oa eno(ñ) hag o deus hi konsolet.

O ! Tewet, tewet, o mamm baour, tewet, na ouelet ket
Rag planedenn hom breur a oa bezañ beu(z)et.

Teir gwech eo koue(z)et en dour, homañ ar bederved
Rag planedenn hom breur a oa bezañ beu(z)et. **(Laruen)**

(5) An doare ma teraou ar werz eo an heni a gaver iwe e deroù ur werz-kloareg brudet tre e penn kentañ an 19^{ed} kantved — **Chanson Kloareg Pempoull**, hag a zo bet embannet meur a wech, war follennoù distag, gant **Ledan** eus Montroules, ha **Le Goffic** eus Lannuon (gw. **J. Ollivier**, Catalogue bibliographique de la chanson bretonne sur feuille volante, niv. 343 A ha 343 B). Gweled iwe dastum. **Penguern**, levr. 91, f° 74-76, hag **E. Souvestre**, Les Derniers Bretons, levr. I, 1836, p. 200 : Le clerc de Paimpol). Evelhenn e teraoue :

Entre kêrig Pempoull ha stang an Abati
Eus eur c'hloareg yaouank o poursu e studi.

C. E Bro-Wened : un doussen bennag a stummoù zo bet dastumet er Morbihan, war un dachenn bewarzuieg m'ema **Ar Gemene, Pondi, An Ardeven** ha **Pouskorv** er pewar c'hogn anezi ; bez' ez eo an danevell un tamm mat eeunnoc'h amañ, ha berroc'h eged heni ar strolladoù A ha B ; seblantoud a ra koulskoude an danevell-se iwe bezañ deveret diouto.

Ar chasseour ne vez ket lâret kalz tra diwar e benn, nemed ez eo yaouank hag e oa e dud o chom e-barzh ur maner. E-barzh tri stumm, dastumet e **Baod, Melran** ha **Pluniaw** e roer da c'hoùd e c'hoarvez an traou etal **Gwened**. Herwez ur stumm all, dastumet en **Henbont**, e c'hoarvezont e **Gregam**.

Meneg a vez gwraet amañ iwe eus an doare m'eo tremenet ar mintinwezh beteg kreisteiz : ar ged etal ar stank, ar vandennad houidi gouez o tremen, an tenn-fusuilh laosket gant ar chasseour, an houidi o kouezañ war ar skorn, ar chasseour o c'hortos gant ar soñj e teuint beteg ar ribl gant red an dour. N'eus hanw ebed biskoazh eus chass. Hanw zo, avad, evel e-barzh ar stummoù A ha B, eus ar chasseour o tennañ e votoù hag e zilhad, hag o leuskel anezo war vord ar stank, gant e fusuilh, araog kerzhoud war ar skorn du vont da gerc'had an houidi (e-barzh tri stumm, re **Vaod, Melran** ha **Pluniaw**, ne ziwisk ket ar chasseour e zilhad hag er c'hontrel, ez eo dindan poues e fusuilh hag e c'houris-tennoù eo e torr ar skorn).

Goude-se eh arru ar meliner, ewid mann, siwazh : dastum a ra an arm hag an dilhad ewid o c'hass d'ar maner ; kasset eo ar c'heloù ha tennet ar c'horf er-maes eus ar stank :

Na pe oé tennet i gorf, i gorf ag er lenn-se

Oé ken kaer al en dé, al en dé benniget

(**Pouskorn**, dastum. **An Diberder**)

E-barzh stummoù bro **Baod-Melran** eh achu ar werz gant ar c'homzoù-mañ, blas ar c'hwerw warno, distaget gant an tad hag (pe) ar vamm :

Chetu béet me mab balemort d'ur ganard.

Splann eo moarvad ez eo kar-tost an tri strollad-se a stummoù A, B ha C.

Anad eo e teu B eus A : ar memes re eo al lec'hioù meneget (stank **Vijen**, e **Pleusal**), ar memes re an dud (ar paotr yaouank, e gamaraded, ar meliner hag e vewel, e hanw **Coadanné**, an itron hag he bugale) ; displget eo an darvoud er memes doare — pedost — beteg e-barzh ar munudoù.

Med seblantoud a ra ar strollad C eñv iwe deverañ eus A : na boud ez eo eeunet an traou a galz, na boud n'eus hanw ebed nag eus

lein nag eus ar gamaraded nag eus ar chass, e kaver ahendall ar memes tud hag ar memes degouezioù pennañ. Ouzhpenn kement-se, munudoù zo ha n'int ket miret e B, a vez kavet e C : da skwer, ar meneg gwraet eus ar maner m'ema o chom ennañ tud ar chasseour (e-barzh ar stummoù B, ne vez merket nemed un dra diwarbenn renk an heni beuzet, eo ez eo e vamm un « itron »), pe c'hoazh an ewezhiadenn diwarbenn strivoù ar chasseour da lakaad an houidi lazhet da dostaad douzh ar ribl, hag ez eo abalamour e strive en aner eo e rank mont d'o c'herc'had eñv e hunan (e-barzh ar stummoù B ez eo trawalc'h gant refus ar chass ewid henn lakaad da vont war ar skorn).

Bez' e c'heller eta, da'm meno, lakaad da wir e tever an oll stummoù eus ur vammenn n'eus nemeti, hag ez int adwerzioù eus an heveleb gwerz, bet savet e **Pleusal** pe wardro ; en em ledañ he defe gwraet homañ ahano war ar peurrest eus Bro-Dreger beteg Kernew-Uhel, hag en em astenn goude-se e-barzh ar Morbihan. Beb ma 'n em lede e-gis-se hag e tizhe tachennoù pelloc'h diouzh ar c'horn-bro a orin, e kolle ar werz un nebeud munudoù, evel personded ar chasseour, da skwer, hanw ar maner, ha kement ressisadur o tennañ d'al lec'hioù, arsa, kement munud a eil talvoudegezh, ewid miroud al linennoù pennañ hebkén.

AR GWALLDAOL

Ma 'z eo gwir e tever an oll stummoù eus un heveleb pezh-skrid barzhoniell bet savet warlerc'h an heveleb darvoud, ez eo un dra a dalvoudegezh klask gouzoud pe da vare eo bet c'hoarvezet hemañ, hag abaoe pegouiz ez eo bet treuskasset ar pezh-skrid-se, dre gomz e-gis-se, beteg ar stummoù a-vremañ, hag a c'heller klewed hiziw an deiz c'hoazh eus hanternos ar vro beteg ar c'hreisteiz anezi. Sed ase ur gudenn n'heller ket diluziañ, gouzoud a raer, ewid pezh a sell ouzh ar c'hanaouennoù folkorel a yezh c'hallek ; hogen, ewid pezh a sell ouzh kanaouennoù Breizh o tesrevell un darvoud, bras pe vihan, e c'heller klask an diskoulm, rag deuet eo beteg ennomp, miret en un doare peurvad alies, hanoioù al lec'hioù ha re an dud. Bez' ez eo dedennus meurbed zokén, pa zeuer a-benn da c'houzoud peheni eo an darvoud a orin m'eo bet savet ar ganaouenn diwarnañ, gelloud da skwer prisañ an doare m'en deus dassonet e santidigezh an dud ha gweled penaos eo bet chomet bew an eñvor anezañ, ma 'z eo bet miret pizh ar fedoù pe ma 'z int bet chañchet e doare pe zoare, e-keñver an hed pe an amzer o vont war hirraad pe e-keñver n'eus forzh pessort elfenn all.

Ewid ar werz e klaskomp-ni amañ diwar he fenn, ma seblante ar stummoù gwenedeg bezañ un hent-dall e-keñver ar vammenn anezo, ez omp rekouret bras gant stummoù ar strollad A, ma 'z eo ken stank ar munudoù enno. En e levrig diwarbenn ar werz, en doa **G. de**

Kerguézec roet lusk d'ur varteseadenn, a gaver displeget e-barzh diw notenn istorel (e-traoñ ar baj. 1 hag ar baj. 4 eus e levrig) ; bez' ez eus etre an diw notenn-se un dislavar ahendall :

p. 1 (...) : Le jeune homme dont on déplore la mort et célèbre les vertus était **Louis Charles de Kerguézec**, né à Ploëzal le 6 septembre 1712, fils aîné de **Guy de Kerguézec**, chevalier seigneur comte de Kéricuff, capitaine des milices du roi pour Ploëzal et Pontrieux, et de **Charlotte de Kergoët de Tronjoly**.

p. 4 : Nous avons donné les trois gwerz telles qu'elles ont été recueillies, en respectant même les erreurs. La première porte une erreur de date [elle commençait par les vers suivants : **Er bla mil eiz kant c'houec'h m'ho ped ma intentet / Beuet eo mab henan Keriku Kerguezek**]. Il faut lire 1706 et non 1806 : en effet, d'après les archives de la Maison, la seule mort à laquelle puissent faire allusion ces chants est celle de **Charles-Louis de Kerguézec** qui mourut jeune vers cette époque (...).

Aes eo merzoud an dislavar e buhezskrid **Louis-Charles**, lakaet da zont war an douar e 1712 p. 1, hag a vefe bet marwet e 1706 herwez ar b. 4 ! Gant an tri stumm all dastumet en 19^{ed} kantved — heni an **Itron de St-Prix**, heni dornskrid **A. Durand** hag heni **Kervarker**, ne ra an deñvalijenn nemed kreskaad...

1786 eo an deiziad roet gant an daou gentañ, mes en un notenn dornskrivet bet skrivet gant dorn an **Itron de St-Prix** e-barzh taolenn he dornskrid, e lenner : « Stang Bizien 1606 »... ! Titouroù rессissoc'h a gaver e-barzh ar stumm bet adskrivet gant **Kervarker** e **Kemper-Gwezenneg**. Dalc'het hon eus soñj ez eo an heni nemetañ o reiñ hanwadez ar paotr : **Toussaint**. Ouzhpenn-se, en deus **Kervarker** merket da heul an destenn a oa o paoues adskrivañ an notenn-mañ : « Fin XVIIIe ou (début) XIXe ». Composé du vivant de la mère de Mari ar G. [an heni a gane ewitañ ; ganet e **Kemper-Gwezenneg** e 1818]. Celle-ci la chantait à 16 ans en filant quand le frère de **Toussaint de Kerguézec**, étant à la chasse, passait devant sa porte. Et elle le vit pleurer ».

Seblantoud a rae an titour bezañ diwar an dorn kentañ. Mes ne oa ket diskoulmet ar gudenn ewid se. Gwir eo e oa bet ganet un **Toussaint de Kerguézec** e maner Keriku e **Pleusal** e 1774, mes fortuniet e oa o tistreiñ eus an divroañ hag e oa marwet en e wele e **Landreger** e 1836. Ahendall, ne oa ket an **Toussaint**-se ar mab henañ, mes an eil eus paotred kont **Kergwezeg a Geriku**. Hag erfin, bez' e oa an **Toussaint**-se tad-kozh prop an heni e oa bet skrivet al levrig gantañ, maer kozh **Landreger, Gustave de Kerguézec** ; hag ez eo diaes krediñ

Maner Keriku en Pleusal.

kêriadenn **Kermabilon**. Kavet e vo amañ warlerc'h ur stumm o tiskouez mad doare ar strollad B : dastumet eo bet e **Gwareg** gant an Ao. beleg **P. Bourdelles** ha **P. Malrieu** ha kanet e oa bet dezo gant **Celina Marzin**, eus **Sant-Nigouden**. Hag erfin, ewid diskouez doare ar stummoù gwenedeg, (strollad C), e vo kavet testenn ar werz bet dastumet e **Lokrio**, parres **Gwern**, gant **J.Y. Monnat** : kanet eo bet dezañ d'ar 15 a vis Eost 1977 gant **marjeb Malardé**.

D. Laurent (brezhoneg gant **PLANEDENN**)

4

Stumm B ar werz

1

'Tre Treger ha bourk Mael ha stank an abati
'Zo ur c'hloareg yaouank o poursuiñ e studi (2 w.).

2

Pa oa deb(r)et e lein 'vel e(n) doa preparet
A heas treseg kêr da glask kamaraded.

3

Eh eas treseg kêr daved kamaraded
'Wid dont da chasseal 'treseg da stank Ijen.

4

Unan deus e gamaraded dezañ 'n (d)eus respontet
— Kerzh c'hwi da chasseal ka' sur me (n)en(d) an ket.

5

Kerzh
Kar an amzer zo yén, kriz ha rust ha kaled.

6

Kemeret 'n (d)eus penn an hent, mont a ra penn-da-benn
War sin da chasseal treseg da stank Ijen.

7

P'ema eñv war bord ar stank, ragtal 'n (d)eus remerket
Seiteg pe trivec'h malsign dastumet 'n un vandenn.

8

Da zal' ve unneg eur bete son ar c'hreiste(z)
'Ma chom da glask an tu ewid tennañ warne.

9

Pa oa 'r c'hreiste(z) o son un tenn en (d)eus leusket
Netra med ur malsign gantañ a zo chomet.

10

Chass yaouank 'oa gantañ na oant ket c'hoazh desket
Kass tapo'r lapoussed en dour p'emañ chomet.

11

Taol' a ra e zilhad hag e arm d'an douar,
'Wid moned 'barzh ar stank ur pennadig ragtal.

12

Wardro un tregont pas pa 'n (d)eus avañset
Ar skorn didan e dreid, allas, zo bet torret.

13

Ur meliner yaouank deus melin koad Ijen
O klew an(eh)ofñ krial 'zeredas ha buon.

14

'Weled e daouzorn paour gantañ war c'horr 'n dour
Mantret oa e galon 'wid doned d'e sikour.

15

Ur mewel 'oa gantañ, e hano Koadanne
A ha da di e dad da gass ar c'heloù de(he).

16

— Sell amañ, itron gaezh, an arm hag an dilhad
Un den beu(z)et er stank a lâ'r'ma eñv ho mab.

17

— Red' vo dit mont a-benn daved ar bloñjerien
Da dennañ din ma mab er-maes a stank Ijen.

18

Dastumet oa 'r c'horf paour ha laket 'barzh ur c'harr
Ha kasset d' interiñ besa bered Pluisa.

19

Ken kàer evel an heol, ar loar hag ar stered
War boullig e galon ur limaj benniget.

20

O ! ranno 'rae kalon, daoulagad a ouele
'Toull dor ar vailhoures, da sadorn d'abardae(z).

21

'Weled an itron gaezh 'voned war be(z) he mab
Ranno 'rae he c'halon pa donas d'e guitaad.

22

Hag he bugale all a lâre de(z)i bepred
— Tewet, tewet, ma mamm, tewet, na oueles ket.

23

Tewet, tewet, ma mamm, tewet, na oueles ket
E blanedenn a oa penaos vije beu(z)et.

5

Stumm C ar werz

1

Nag ur jiboessour yaouank 'voned da jiboessad
'Voned da jiboessad
Eñv n' a ket de jiboess 'maed àr zouarou e dad (2 w.).

2

Na nend a ket da jiboess 'maed àr zouarou e dad
'Maed ar zouarou e dad ha da lenn Stank-ar-Gad.

3

Na 'dal ar sul da vitin beteg ar lun da greiste(z)
'Oa ar jiboessour yaouank é ouarniñ ar lenn-se.

4

Un tenn a oa 'n e fusilhenn, an tenn a sortias
Ar ar lenn eñv'lazhe un naw pe zeg kanard.

5

Nag un naw pe zeg kanard àr er lenn en (')oa lazhet,
Verna ket pet(r)a 'rae, d'ar bord ne dostaent ket.

6

Oaet ar jiboessour yaouank distag doc'h e zilhad,
'Wid moned àr ar lenn da atrap ar c'hanard.

7

Maed pa oa oaet àr ar lenn un naw pe zeg tretet
Ar glerenn didantoñ, hi zo oaet ha torret.

8

Maed ar glerenn didantoñ, hi zo oaet ha torret.
« Man Doue da'm sikourad, s'te me un den kollet !

9

Nag ar meliner yaouank 'oa 'tont de gask an dour,
Kreniñ 'rae e galon forzh n'helle er sikour.

10

« Setu asen, meliner, ma arm ha ma dilhad
Na kerzhet d'ar maner da lâred da ma zad.

11

« O na kerzhet d'ar maner da lâred da ma zad
Ema beu(z)et e vab 'barzh-e lenn Stank-ar-Gad.

12

« Na ma(r)d e(o) beu(z)et ma 'barzh-e lenn Stank-ar-Gad,
Degasset kouvioù na da'm dud a beb stad.

13

« Na degasset kouvioù d'an dud a beb kanton
Doned da denniñ ar c'horf paour zo beu(z)et er c'haion ».

14

N' ag en dour e oa tennet, àr ar prad e oa laket
Ken kàer e oa èl an heol, èl ar loar benniget.